

על השיתוף

ויקח מידם ויצר אתו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוף מארץ מצרים:
 סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר
 העלוף מארץ מצרים: (שמות פרק לב פסוקים ד, ח).¹

פירוש רמב"ן שמות לב ד

"ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוף" - כי אין טיפש בעולם שיחשוב כי הזהב הזה אשר היה באוזניהם, הוא אשר הוציאם ממצרים. אבל אמרו כי כוח הצורה הזאת העלם משם. והנה לא תמצא שיאמר בעגל בשום מקום "אשר הוציאנו ממצרים", כי הם מודים במי שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים... אבל יאמרו במקומות רבים "אשר העלוף", כי יקחו זה במקום היד הגדולה המחרבת ים, השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים.²

שמות רבה מב ג

"והמה דברו עלי כזבים" (הושע ז יג) - ומה כזבים דברו על הקב"ה? דרש רבי עקיבא: אמרו: וכי עימנו היה עסוק? עם עצמו היה עסוק! לעצמו פדה ולא אותנו פדה, שנאמר: "אשר פדית לך ממצרים גוים ואלוהיו" (שמואל ב ז כג).³ רבנן אמרי: "זה אלוהיך" (נחמיה ט יח) - (זה) פדה אותנו.⁴ ר' חגי בן אלעזר אומר: "זה אלוהיך" אין כתיב כאן, אלא "אלה אלוהיך" - שיתפו אותנו עמו ואמרו: אלוה והעגל פדה אותנו.⁵

¹ פעמיים "אלה אלהיך ישראל"! ולא סתם אלהים, אלא "אשר העלוף מארץ מצרים". ביטוי זה חוזר גם בעגלים שעשה ירבעם בן נבט ככתוב במלכים א יב כח: "ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלם הנה אלהיך ישראל אשר העלוף מארץ מצרים". ראה דברינו [עגלי ירבעם](#) בפרשה זו. בשניהם, לפחות לא אמרו שם הו"ה אלא "אלהים" שהוא גם שם אלוהות כללי!

² בדרך אפולוגטית זו הלכו מפרשים רבים (הכוזרי מאמר א צז ומאמר ד יד, רשב"ם ועוד) בהסבר חטא העגל; שלא הייתה כאן עבודה זרה ממש, אלא המרת כבוד ה' והאמונה המופשטת בו בדבר מוחשי, "בתבנית שור אוכל עשב". במילים אחרות, שעברו על הדיבור השני: "לא תעשה לך פסל ומסכה", אבל לא עברו על הדיבור הראשון: "אנכי ה' אלהיך". ראה גם את תפיסת הרמב"ם בתחילת הלכות עבודת כוכבים ביד החזקה לגבי השתלשלות עבודה זרה מהאמונה באל אחד, דרך הזדקקות לאמצעים מוחשיים. מדרשי חז"ל, לעומת זאת, אינם מתנצלים ומודים שהייתה כאן עבודה זרה ממש, אבל הם עוסקים בנושא של "שיתוף", היינו, עבודה זרה שאיננה הכחשה גמורה של הקב"ה, אלא שיתוף האמונה בו יחד עם אמונות זרות (syncretism). מה יחס התורה וההלכה לשיתוף? האם זו עבודה זרה לכל דבר? חמור יותר? קל יותר?

³ פסוק זה ששמואל ב הוא חלק מתפילת דוד לפני ארון ה' אחרי שנתן הנביא מודיע לו שלא הוא יבנה את בית ה' אלא שלמה בנו. ראה התפילה במלואה שם. פסוק זה נדרש בפנים רבות, במדרשים רבים, בהקשר עם יציאת מצרים וקריעת ים סוף. ראה למשל ספרי במדבר פיסקא פד: "וכן הוא אומר 'מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו - ר' אליעזר אומר עבודה זרה עברה בים עם ישראל. ואיזה זה? זה פסלו של מיכה (ראה דף שהקדשנו [לפסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). ר' עקיבא אומר: אלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו, אמרו ישראל לפני המקום: פדית את עצמך". החיבור של מדרש ספרי זה עם דרשת ר' עקיבא כאן אומר דרשני. אם כשיטת ר' אליעזר בספרי שפסל מיכה עבר איתם בים סוף, הרי הם גומלים רעה תחת טובה. הקב"ה מחל על כבודו בים סוף ונתן לע"ז שהביאו איתם ממצרים לעבור איתם בים (השווה עם אלוהי הנכר של יעקב בחזרתו מחרון לארץ ישראל, בראשית לה ב) ובתמורה הם כעת עובדים לעבודה זרה. ואם כשיטת ר' עקיבא בספרי (יחד עם ר' עקיבא כאן), כפיות הטובה גדולה עוד יותר. שם, בספרי, הקב"ה מזדהה איתם עד שכביכול הוא עצמו נפדה ממצרים ("בכל מקום שגלו ישראל כביכול גלתה שכינה עימהם" מכילתא בא) וכאן, בתמורה, הם מעלילים עליו שרק את עצמו פדה, רק לעצמו דאג. דרשות רבות נאמרו על פסוק זה שבשמואל ב, מקצתם הבאנו בפרשת בא בדברינו [לי ולכם היא הגאולה](#) ובפרשת בשלח [שחורה אני ונאווה](#). והפעם נעסוק כאמור בנושא אחר.

⁴ הפסוק המלא שם הוא: "אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדלות". ראה פרק ט בנחמיה שם שם. ובירושלמי סנהדרין פרק י דף כח עמוד ב: "תני ר' שמעון בן יוחי: שלשה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן. ומה טעמא? ויאמרו אלה אלהיך ישראל - הרי לשנים עשר שבטים. זה אלהיך - הרי דימוסיא אחת לכולן". עגל פרטי לכל שבט ועגל ציבורי ומשותף לכל השבטים. אין הנחות לדור הגאולה יוצאי מצרים אשר עשו יותר עגלים מירבעם ואף שימשו לו תקדים! "זה אלהיך" שבנחמיה, מהדהד בהיפוך גמור ל-[זה אלי ואנוהו](#) (ראה דברינו בפרשת בשלח), ו"אלה אלהיך" שבפרשתנו, מהדהד בהיפוך ל"אנכי ה' אלהיך" של עשרת הדברות ומעמד הר סיני. ובמדרש, שלושה עשר העגלים הם אולי גם בהיפוך לשלושה עשר ספרי התורה שכתב משה לשבטי ישראל וגם שם נתן אחד לכל שבט ואחד משותף לכולם שם בארון. (פסיקתא דרב כננא וזאת הברכה, דברים רבה ט ט, מדרש תהלים בובר פרק צ). או שמא ספרי התורה הם הכפרה על העגלים. כך או כך, עגל וספר תורה לכל שבט ושבט, ואחד "מובחר" משותף לכולם.

⁵ ר' חגי מנסה להקל בחטא העגל דרך רעיון השיתוף. הפסוק בנחמיה אמנם אומר "זה אלהיך", אבל דא עקא שהפסוק בשמות אומר "אלה אלהיך" - לשון רבים. שיתוף עבודת השם עם עבודה זרה ודאי שאסור: "לעבדם - להביא את המשתף" (ספרי דברים פיסקא קמח). אבל יש בו גם צד להקל כפי שנראה בהמשך.

סנהדרין דף סג עמוד א

אמר רבי יוחנן: אלמלא וי"ו שב"העלוך" נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה⁶... אמר לו רבי שמעון בן יוחאי: והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר "בלתי לה' לבדו!" (שמות כב יט). אלא מה תלמוד לומר "אשר העלוך"? - שאיוו אלוהות הרבה.⁷

מסכת סנהדרין דף קג עמוד ב

מנשה העמידו בהיכל, שנאמר: "וַיִּשֶׁם אֶת פֶּסֶל הָאֲשֶׁרָה אֲשֶׁר עָשָׂה בְּפִיט אֲשֶׁר אָמַר ה' אֶל דָּוִד וְאֶל שְׁלֹמֹה בְּנֹו בְּפִיט הַזֶּה וּבִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי מִכָּל שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשִׁים אֶת שְׁמִי לְעוֹלָם" (מלכים ב כא ז). אמון הכניסו לבית קדשי הקדשים, שנאמר: "כִּי קָצַר הַמַּצֵּעַ מִהַשְׁתַּרְעַ וְהַמַּסְכָּה צָרָה כְּהַתְּכַנֵּס" (ישעיהו כח כ). מאי כי קצר המצע מהשתרע? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כי קצר המצע זה מלהשתרע עליו שני רעים כאחד. מאי "והמסכה צרה כהתכנס"? אמר רבי שמואל בר נחמני: רבי יונתן כי הוה מטי להאי קרא הוה קא בכי, מי שכתב בו "כונס כנד מי היס" (תהלים לג ז), תעשה לו מסכה צרה?⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים – סוף פרשה יז

"בלתי לה' לבדו". לפי שאחרים אומרים, אילולי ששיתפו ישראל שמו של הקב"ה בעבודה זרה, כלים היו מן העולם, שנאמר: "זובח לאלהים יחרם בלתי להשם לבדו". רבי שמעון בן יוחאי אומר, והלא כל המשתף שמו של הקב"ה בעבודה זרה חייב כליה, שנאמר: "את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם" (מלכים ב יז לג).⁹

⁶ "שונאיהם של ישראל" הוא ביטוי בלשון נקיה לעם ישראל עצמו. אילו היה כתוב "אשר העלך" בלי וא"ו - שמשמעו ששעבדו רק את העגל לבדו - אזי באמת לא הייתה תקומה לעם ישראל. אלא שכתוב: "אשר העלוך" בכתב מלא ואפשר לדרוש אותו בלשון רבים כמו "אלה" בדרשת ר' חגי בשמות רבה לעיל. ר' יוחנן מצטרף לדעתו של ר' חגי שמה שמקל על מעשיהם של בני ישראל הוא השיתוף של עבודת העגל עם הקב"ה. וכדברי רש"י שם: "דהא לא כפרו בקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר". ודברינו בשבת זו [והלא אין בו ממש](#) הבאנו את המדרש שבו משה אומר דברים דומים: "בשעה שעשו ישראל אותו מעשה, עמד לו משה מפייס את האלהים. אמר: ריבון העולם, עשו לך סיוע ואתה כועס עליהם?! העגל הזה שעשו יהיה מסייעך. אתה מזריח את החמה והוא הלבנה. אתה הכוכבים והוא המזלות, אתה מוריד את הטל והוא משיב רוחות, אתה מוריד גשמים והוא מגדל צמחים. אמר לו הקב"ה: משה, אף אתה טועה כמותם? והלא אין בו ממש! אמר לו: אם כן למה אתה כועס על בניך? הוי: למה ה' יחרה אפך בעמך". אלא ששם הכיוון הוא אחר. שם משה מנסה לכפר ולבקש מחילה בדרך של הבאת הנושא עד כדי אבסורד ומנסה להראות שאין בעבודה זרה ממש! ואולי בכל זאת יש דמיון בין שני הטיעונים? אולי חלק מהסיבה להקל בשיתוף הוא האבסורד שבדבר? נשמח לשמוע דעות בנושא.

⁷ ר' שמעון בר יוחאי חולק וסובר שאין בשיתוף שום קולא וחייבים על עבירה זו כליה כדן כל העובד עבודה זרה. ומי שחטא בחטא העגל אכן נענש. ולשון הרבים "העלוך" פירושו, אדרבא, שעבדו הרבה סוגים של עבודה זרה. אבל גם לשיטה זו לא נראה ששיתוף חמור יותר מעבודה זרה "נטר". שיתוף, עפ"י ר' שמעון בר יוחאי, הוא עבודה זרה לכל דבר. התורה דורשת נאמנות מחולטת: "בלתי לה' לבדו". כל מה שמעבר לכך, שיתוף או כפירה מחולטת, הוא היינו הך. ראה אגב תוספות שם: "כל המשתף שם שמים - לא דמי להא דכתיב חרב לה' ולגדעון (שופטים ז) וכן דברנו בה' וכן (במדבר כא), דלא אסור אלא במידי דאלהות". שיתוף שם ה' עם דברים חילוניים גמורים, כמו כוחי ועוצם ידי, אף שגם זה איננו דבר נאה, אינו "שיתוף". השיתוף האסור עפ"י ההלכה הוא רק עם אלוהות אחרת. ראה מים אחרונים 3 שהבאנו בסוף דברינו.

⁸ ראה מקבילה במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג שדורש את כל העניין על עבודה זרה שיצאה עם בני ישראל ממצרים ועברה איתם בים סוף (מובא בדברינו [פסל מיכה](#) במיוחדים): "אמר הקב"ה: אילולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם. על עבודה זרה שביניהם, שנאמר: ועבר בים צרה (זכריה י יא) ואין צרה אלא עבודה זרה, שנאמר: והמסכה צרה כהתכנס (ישעיהו כח כ), ואומר: ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח יח)". כאן נראה חיזוק לשיטתו של רבי שמעון בר יוחאי. אין שום הנחה לשיתוף, אדרבא, זאת ועוד, נראה שיש גם חיזוק לגישה זו מהפסוקים בפרק לד בפרשתנו, הפרק על מתן לוחות שניים והברית המחודשת ו"ג מידות אחרי חטא העגל, הפסוקים על איסור כריתת כל ברית עם יושבי הארץ ומצוות עקירת עבודה זרה: "כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי ה' קִנְאָ שְׁמוֹ אֶל קִנְאָ הוּא" (שמות לד יד). אבל אפשר לדקדק שכאן מדובר בהכנסת הצרה אל תוך המקדש פנימה! ואפשר גם להבין את בכיו של רבי יונתן ביותר מדרך אחת.

⁹ דרשה זו קצת קשה ונראה כאילו התהפכו היוצרות. ר' שמעון בר יוחאי שלא מקבל את טענת השיתוף צריך היה להביא סיוע לשיטתו מהפסוק "בלתי לה' לבדו" (כמו בגמרא בסנהדרין לעיל ובסוכה להלן), ואילו ה"אחרים אומרים", שמצדדים בטענת השיתוף, צריכים היו להסתמך על הפסוקים במלכים ב'. נראה כאילו מישהו הפך את הפסוקים. והמאיר עיננו יבורך. עכ"פ, מדרש זה מקשר את נושא השיתוף עם "גירי אריות", אותם גויים שהביא שלמנאסר מלך אשור והושיבם בישראל במקום עשרת השבטים שהגלה. ראה פרק יז שם במלואו. גויים אלה מכונים "גירי אריות" משום שקבלו את דת ישראל רק מפחד האריות שהיו הורגים בהם (פסוק כו שם). ורבו הדיונים עליהם בתלמוד אם הם הכותים ואם גירותם נחשבת (ראה ימות כד ע"ב, קידושין עה ע"ב ועוד). ראה גם ספר עזרא פרק ד איך הם מנסים להתחבר לשבי ציון, אך אלה דוחים אותם: "לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו". לענייננו, גם הם מייצגים סוג של שיתוף שכן קבלו עליהם את עבודת ה' למחצה, בלי לעזוב את עבודת האלילים המקורית שלהם. אלא שיש הבדל בין שיתוף של ישראל ושל גוי בהיבט כפול: לגבי ישראל, השיתוף אסור כעבודה זרה, אך מאידך אינו יכול להוציא מכלל ישראל ו"ישראל שחטא ישראל הוא". לגבי גוי השיתוף אינו אסור, אבל גוי שמבקש להתגייר ולהסתפח לעם היהודי, שיתוף אינו יכול להיות עבורו "כרטיס כניסה". ראה רלב"ג על פסוק מא בפרק יז שם. אגב, נושא השיתוף של גוי נדון בהרחבה בספרות ההלכה ומקובל הכלל: "אין בני נח מצווים על השיתוף" (רא"ש סנהדרין פרק ז סימן ג, בית יוסף חושן משפט סימן קפב). מוכרת גם שיטת ר"ת שקבע שנכרים של ימינו עובדים בשיתוף ולפיכך אפשר להקל בקשרים עסקיים

מסכת סוכה דף מה עמוד א-ב

משנה: בשעת פטירתן מה הן אומרים: יופי לך מזבח יופי לך מזבח. רבי אלעזר אומר: ליה ולך מזבח, ליה ולך מזבח.¹⁰ **גמרא:** והא קא משתתף שם שמים ודבר אחר, ותניא: כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם, שנאמר: "בלתי לה' לבדו!" (שמות כב יט) - הכי קאמר: ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחין. ליה אנחנו מודים, ולך אנו מקלסין.¹¹

איכה רבה פתיחות, פתיחתא י

רבי יצחק פתח: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב) ... שלוש מאות וששים וחמישה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד. והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום. וכולן עשו ישראל הגמוניא¹² ועבדו אותן דכתיב: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארס ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (שופטים י ו) - אפילו בשותפות. אמר ר' אבא בר כהנא: לא תהיה כוהנת כפונדקית¹³ ... אמר ר' יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו. אמר המלך: הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו. כך אמר הקב"ה: הלואי השוה אותי בני כגריזימי הזו שהיא באה באחרונה,¹⁴ אלא, "ולא אותי קראת יעקב".¹⁵

אתה עוסק במלאכתך כל היום ואינך עיף, ולהתפלל לפני אתה עיף? אתה פועל בעסקיך כל היום ואינך מפקח וכשאומר לך חברך: בוא והתפלל, אתה אומר לו: אין אני יכול! אצל הבעל מה כתוב? "ויקראו בשם הבעל מהבוקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המזבח אשר עשה" (מלכים א יח כו), הוי: "ולא אותי קראת יעקב" - הלואי לא הכרתיך יעקב. למה? "כי יגעת בי ישראל".¹⁶

איתם. ראה תוספות מסכת בכורות ב ע"ב, ש"ך יורה דעה קנא ועוד. וראה גם שו"ת יחוה דעה חלק ד סימן מה שהאריך בנושא. וכל זה בשיתוף של גוי. אך אנו עוסקים בשיתוף של ישראל.

¹⁰ תפילה שהיו אומרים בבית המקדש בהושענא רבה בתום שבע ההקפות שהיו מקיפים את המזבח עם הערבות. ראה סוכה פרק ד משנה ה. ורש"י בגמרא שם: "יופי לך מזבח - היופי הזה אנחנו עושים לך שאתה מכפר עלינו".

¹¹ רש"י שם: "שאתה חביב לפניו לכפר עלינו. מודים לאו לשון הוד, אלא לשון תודה, שאנו מודים בו ולא כופרים". ושטיינזלץ שם: "ובאופן זה אין משתפים את המזבח עם ה' במדרגה אחת כלל". ראה גם הפירושים השונים בתפילה שאנו אומרים בהושענות: "אני והו' הושיעה נא". אגב, אין להסיק משאלת הגמרא שניצחה שיטת ר' שמעון בר יוחאי המחמיר בשיתוף ורואה בו ע"ז לכל דבר (הגמרא בסנהדרין סג לעיל). גם ר' יוחנן ור' חגי המקלים בעניין ומסנגרים על בני ישראל בקשר לחטא העגל, יסכימו שלכתחילה ודאי שאין לשתף. ועדיין קשה מה פשר עצם הפנייה הזו למזבח. ראה שוב תוספות על הגמרא בסנהדרין סג לעיל (הערה 7 לעיל). וראיתי גם ברשימות השיעורים לר"ד סולובייצ'ק, סוכה מה ע"א שמשווה את המזבח למלצר: "שאמרו חז"ל שאף שהיו משל בעה"ב מ"מ צריכים להודות למלצר המגישו לשולחן - חמרא למריה טיבותא לשקיה ... וגם כאן לפי ר"א, אף שמודים לה' כי הוא מקור השמחה, מ"מ מכירים טובה גם למלצר שמביא את השמחה - וזה המזבח". ולא נחה דעתנו.

¹² בנוסחאות אחרות: הרמוניא, היינו כולם ביחד.

¹³ ביטוי מושאל מעניין הלכתי שבו דנה המשנה בכשרותו של עד אחד, כולל אישה ועבד, להעיד שפלוני מת ואשתו מותרת להינשא. עדותה של פונדקאית נקבל ועדותה של כוהנת לא? ראה יבמות פרק טז משנה ז וכן בגמרא יבמות קכב ע"א. ובילקוט שמעוני שופטים רמז מא (על בסיס הגמרא בביצה כה ע"ב והגמרא ביבמות שם) הדברים הבאים: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו - מה תלמוד לומר ולא עבדוהו? אמר רבי אלעזר: אמר הקב"ה: אפילו כתורמוס הזה ששולקים אותו שבע פעמים ואוכלים אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני, לא תהא כוהנת כפונדקית?!" לא תהא האמונה בקב"ה (הכוהנת) לפחות כמו עבודה זרה (הפונדקאית)? מה שבהכרח מביא לשותפות. אגב, הפסוק מספר שופטים עליו נשענת הדרשה באיכה רבה, הוא מוטו מרכזי של הספר, אשר חוזר במספר וריאציות שונות שם. משמעו, לפי מדרשים אלה, היא, שהטענה המרכזית של הקב"ה על התנהגות עם ישראל, בתקופת השופטים, היא שהם הזניחוהו כליל ולא עבדוהו אפילו בשותפות. בחיבור עם שיטת ר' חגי ור' יוחנן שחטא העגל היה בשיתוף, יוצא שתקופת השופטים עוד מלמדת זכות על חטא העגל! "אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל" (איכה רבה א כח). והנה יש דורות שלא רק נטלו אלא עוד הוסיפו חטא על פשע לעומת חטא העגל.

¹⁴ גריזימי או כריזימי - מנה אחרונה, פרפרת. הלואי הייתי עולה על שולחנם לפחות כלפתן בסוף הארוחה.

¹⁵ ראה מקבילה, כמעט מילה במילה באסתר רבה פרשה ג סימן ד. שם מובא מדרש זה על חטאם של ישראל שהשתתפו בסעודתו של אחשוורוש ושכחו את חורבן הבית ("והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים" - ששתו מכלי המקדש), או על עצם ישיבתם בגלות תחת מלכים זרים שהיא עצמה עונש על כך שביושבם על אדמתם אפילו לא עבדו את הקב"ה בשותפות. כך או כך, מדרש זה הוא אמירה ברורה וצלולה "בזכות" השיתוף. לא לכתחילה, כמובן, אבל לפחות בדיעבד, בראייה לאחור של גורמי החורבן. וגם בראייה קדימה, לא להתנתק לגמרי מהיהדות, לא להתבולל ולנתק את השרשרת. בדומה, אם כי שונה, מהאמרה: "הלואי אותי עזבו תורת שמר" (ירושלמי חגיגה פרק א דף עו, איכה רבה פתיחתא ב).

¹⁶ הבאנו את המשך המדרש, בתרגום לעברית חופשי שלנו, בשל הקשר עם אליהו בהר הכרמל, הפטרת השבת (אלא שנדחית מפני הפטרת פרה ברוב שנים שאינן מעוברות). לבעל, עמדו נביאיו הישראליים וצעקו בקול גדול. ואילו אותי: "לא קראת יעקב". אזכור ברור לכך שבמעמד הר הכרמל העם עומד פאסיבי במחזה שאליהו עורך למענו ואינו פוצה פה. לבעל יש ארבע מאות וחמישים איש הקוראים לו בקול גדול, ולה' אין איש! רק אחרי ירידת האש מהשמים העם קורא: "ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים" וגם קריאה זו לא החזיקה הרבה מים, כידוע. כשאין אפילו שיתוף, הקב"ה מעדיף אילו לא היה מכיר את עם ישראל בכלל.

רות רבה פתיחות ב

"ונפש רמיה תרעב" (משלי יט טו) - ע"י שהיו מרמים להקב"ה, מהם עובדין לעבודת כוכבים ומהם עובדים להקדוש ב"ה. הוא שאליהו אומר להם: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" (מלכים א יח).¹⁷

אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) פרק כ פסוק א

וכבר פירשתי, כי הדבור הראשון הוא היסוד, ועליו כל בניני המצות, ואחריו כתוב לא יהיה לך. ופשע מי שאינו מאמין בשם גדול מפשע עובד ע"ג. כי יש רבים שהם מאמינים בשם, והם מזבחים ומקטרים לע"ג, כמו המקטרים למלכת השמים, שהם חושבין כי ייטיבו להם, כאשר אמרו: "ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגוי חסרנו כל" (ירמיהו מד יח), וכתוב: "את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים" (מ"ב יז, לג). וככה נעמן "בהשתחויתי בית רמון" (שם ה, יח). והנה אלה מודים בשם, רק משתפים עמו אחר.¹⁸

רשב"ם דברים פרק ה פסוק ז

"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" - נראה לי, אפילו אתה מאמין בי, לא יהיה לך אלהים אחרים מבלעדי, לקסום בהם קסמים כתרפים של לבן שקרא אותם אלהי שאינן אלא לקסום קסם. וכן לא תעשון אתי אלהי כסף, אע"פ שאתם מאמינים בי. וכן בלתי לה' לבדו, ולא לו ולאחרים.¹⁹

ויקרא רבה פרשה לג

"וכי תמכרו ממכר לעמיתך" - ר' חייא בריה דר' אדא דיפו אמר: עתידין אתם להימכר לאומות העולם, אלא שתפו לבוראכם עמכם כדרך שעשו חנניה מישאל ועזריה... אמר להם (נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה): לא כך כתב לכם משה בתורה: "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם" (דברים ד כח) וכאן באתם לעשות עבודה זרה שלי צדו? אמרו לו: אדוננו המלך, לא לסגוד, אלא למפלח במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליא.²⁰

ויקרא רבה יז ז

¹⁷ ובמדרש תהלים (בובר) מזמור קיט: "סַעֲפִים שָׁנְאֵתִי (תהלים קיט קיג) ... מהו סעפים? כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה ... וכן אליהו אמר: עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. אמר: לא תאחזו החבל בשני ראשים, בחרו לכם היום את מי תעבדו וגו'". האם מהפטרת השבת וממדרש רות רבה לעיל (המדבר בין השאר על ירידת אלימלך ובניו מהארץ), אנו שומעים דעה המחזירה אותנו לשיטת רשב"י לעיל הדורשת נאמנות מוחלטת לה' - "בלתי לה' לבדו"? לאו דווקא. שותפות היא בהכרח דבר מגונה, מרמה ובזוי, צבוע בלשון ימינו, ולעולם תעמוד כנגדו התביעה לעבודת ה' נאמנה. אבל אם האלטרנטיבה היא "ולא אותי קראת יעקב", ניתוק מוחלט, הזנחה מלאה של היהדות, יש לחז"ל האומץ לומר שבדיעבד עדיפה השותפות. ראה אגב הדוגמאות האחרות שמדרש תהלים מביא שם בהמשך על "סעפים שנאתי": "אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלהים מתוך יסוריהן ולא מאהבה, וגם מי שפורש מדרכי האלהים והולך בדרכי בני אדם". וודאי שלא נאמר שמי שעובד מיראה ולא מאהבה או מייסורים הוא פסול.

¹⁸ אבן עזרא עושה כאן הבחנה בין הדיבר הראשון "אנכי ה' אלהיך" ובין הדיבר השני "לא יהיה לך אלהים אחרים". הראשון חשוב וחמור יותר. אדם יכול לעבור על הדיבר השני ועדיין לקיים את הראשון! זה השיתוף! המשתף את ה' עובר על הדיבר השני - שיתוף הוא אמנם עבודה זרה לכל דבר ("בלתי לה' לבדו") - להביא את המשתף" מכילתא רשב"י" כב יט וכן מדרש ספרי פיסקא קמח שהבאנו בהערה 5 לעיל), אבל המשתף עדיין מקיים את הדיבר הראשון! שים לב שאבן עזרא מזכיר כאן את גירי האריות (ראה מכילתא לעיל) ואת נעמן שהוא גוי (ראה הערה 9 לעיל לגבי גוי שעובד בשיתוף) ואינו עושה הבחנה בין סוגי שיתוף ומשתפים.

¹⁹ ראה דברינו בפרשת יתרו [לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב](#), כיצד מתקשר ציווי זה שנאמר לאחר עשרת הדברות עם חטא העגל. לפי רשב"ם הציווי שם הוא על השיתוף - "לא תעשון אתי", שאינו אלא המשך לציווי בדיבר השני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". נראה שרשב"ם חולק בפירוש על אבן עזרא ובעיניו כל סוגי עבודה זרה, בין בשיתוף ובין "נטר", בין עם אמונה בה' ורק קוסם קסמים וכו' ובין בלי - הכל איסור אחד הוא! ואע"פ כן, עובדה שהתורה מוצאת לנכון להוסיף את הציווי הזה לאחר עשרת הדברות וגם רשב"ם מכיר באפשרות של מי ש"מאמין ב"י", רק שהוא קוסם קסמים כלבן. אז אולי גם רשב"ם יסכים שבחטא העגל עברו בני ישראל על איסור השיתוף (שהוא מיוחד לעם ישראל שכן בני נח לא מצויים על השיתוף), אבל לא על עבודה זרה ממש. וצ"ע.

²⁰ זהו שיתוף שונה ו"חיובי" הקשור לישיבה בגלות שהוא מעין "תשובת המשקל" לשיתוף שדברנו עליו לעיל. בעת שישוב עם ישראל על אדמתו הוא לא השכיל להתמיד בעבודת ה'. במקרה הטוב שיתף את עבודת ה' עם עבודה זרה וברוב המקרים אפילו שיתוף כזה לא עשה (ראה שוב הפסוק הפותח בספר שופטים שמצוטט באיכה רבה פתיחתאות שהבאנו לעיל: "ויסויפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו"). כעת כשהעם בגולה, הוא צריך להיות חזק דיו, בדומה לחנניה מישאל ועזריה, על מנת לקיים שיתוף של עבודת המלך (תשלום מיסים כבדים) יחד עם החזקה באמונתו ובעבודת ה'. ראה תוספות שהבאנו בהערה 7 לעיל. ולגבי חנניה מישאל ועזריה שקידשו את השם ולא רצו לעבוד עבודה זרה מכל סוג שהוא, ראה שיר השירים רבה ז יג.

"כנגע נראה לי בבית" - זו טינופת עבודה זרה. ויש אומרים: זה צלמו של מנשה. זהו שכתוב: "והנה מצפון לשער המזבח סמל הקנאה הזה בביאה" (יחזקאל ח ה). מהו בביאה? אמר רבי אחא: ביא, ביא! התושב מפנה לבעל הבית. אמר רבי ברכיה: כתוב: "כי קצר המצע מהשתרע" (ישעיה כח כ) - אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאחת".²¹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: נחזור אל מים הראשונים שיצקנו כבדרך אגב, בהערה 1 בתחילת דברינו, על כך ששם הוי"ה איננו מוזכר בחטא העגל. בשני המעמדות הגדולות של האמונה, בקריעת ים סוף ובמעמד הר סיני נזכר שם הוי"ה: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" וכן: "אנכי ה' אלהיך". ראה גם דברינו [קונה שמים וארץ](#) בפרשת לך לך שזה החידוש הגדול של אברהם למלכיצדק שהאמין באל אחד אבל לא הכיר את שם י"ד ה"א ו"א ה"א. בחטא העגל העם מדבר על אלוהות סתם ואינו מזכיר את שם הוי"ה: "אלה אלהיך" ולא "אלה ה' אלהיך". לאמור, מה שראינו בקריעת ים סוף ובמעמד סיני זה ה' אלהים (ראה גם אליהו בהר הכרמל ה' הוא האלהים) ואת זה אין העגל בא להחליף. העגל בא להחליף את משה ולהוסיף אלוהיות (ראה הגמרא בסנהדרין לעיל וכן רש"י: "אלוהות הרבה איוו להם"). האם נוכל ללמוד מכאן על סוג נוסף של שיתוף ולסנגר על עם ישראל מנקודת מבט נוספת? האם לכך התכוון אבן עזרא לעיל בהבחנה שהוא עושה בין הדיבר הראשון "אנכי ה' אלהיך" ובין הדיבר השני "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"? לא ראינו מי מהמפרשים שתפס נקודה זו לסניגוריה על עם ישראל. אך לא ראינו אינה ראייה והמאיר עינינו בעניין זה יבורך בכל מילי דמיטב.

מים אחרונים 2: בניגוד לעמדת חז"ל, נראה שהנטייה הטבעית של אנשים רבים בימינו היא לראות במשתף דבר גרוע יותר ממי שעזב את היהדות לגמרי. מי שהולך בשבת לבית הכנסת וביום ראשון לכנסייה, עושה קידוש בשבת ואח"כ אוכל חזיר לתיאבון, נראה בעינינו חמור יותר ממי שהתנצר ועזב את היהדות לגמרי, בוודאי יותר מאדם חילוני ואפילו אתאיסט. אולי בגלל חוסר האינטגרטי (יושרה), הזיוף שבדבר והחשש מהשפעה רעה. ראה גם דברי רמב"ם באגרת תימן על כת הזיוף או הצבועים. אבל חז"ל לא חשבו כך. האם רק בדיעבד? איפה הדעה הנגדית? (יש! ראה כל המדרשים על "אל קנא", שמות כ ד, לד יד, דברים ד כד). הפטרת כי תשא, שנדחית בשנים כגון השתא בשל הפטרת פרה, היא אליהו בהר הכרמל. אליהו עומד ואומר לעם: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים! אם ה' האלהים לנו אחריו ואם הבעל לנו אחריו". אליהו דורש הכרעה ועקביות! כך גם רשב"י "תלמידו". ואולי כולם למדו ממשה. אולי זו המחלוקת בין אהרון למשה: אהרון הסכים לשיתוף, משה לא.

מים אחרונים 3: ראה ספרו של יעקב כץ, בין יהודים לגויים, מוסד ביאליק ירושלים תשכ"א, שמביא את דברי הר"י (רבי יצחק) מבעלי התוספות שמיקל בנצרות שעובדים בשיתוף ולא ע"ז ממש: "כי נשבעים בקדשים ... ואע"פ שמזכירים שם שמים וכוונתם לישו הנוצרי, אין מזכירים שם עבודה זרה. וגם דעתם לעושה שמים וארץ ואע"פ שמשתפים שם שמים ודבר אחר". ראה תוספות בגמרא סנהדרין סג ע"ב ד"ה אסור, שהבאנו בהערה 8 לעיל. וכל זה, בשיתוף גוי, לא ישראל.

²¹ בסוף דברינו חזרנו שוב לגישה המחמירה שנראה שהיא שתפסה במהלך הדורות הן בשל הרדיפות שרדפו הדתות האחרות את היהדות, בפרט אלה שינקו ממנה והן בשל רגש הצביעות שיש עליו הסכמה חברתית-תרבותית כלל-אנושית רחבה. מה שהיה אולי נכון בתקופת ירידת ההאלילות, לא נראה נכון בתקופת עלייתן של הנצרות והאיסלאם. ראה גם מדרש באיכה רבה פתיחתא כה המתאר איך השכינה מסתלקת בהדרגה מבית המקדש, שהכניסו בו עבודה זרה ולה אין שם יותר מקום: "עשר מסעות נסעה השכינה, מכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, מן מפתן הבית לכרובים ... ובוכה ואומרת: הוי שלום בית מקדשי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום בית מקדשי". אין השכינה ועבודה זרה יכולות לדור בכפיפה אחת! התושב מפנה את בעל הבית וכשם שהמיטה איננה יכולה לקבל יחסי אישות של שותפות, כך גם או כוהנת פונקדית וכשיטת רשב"י לעיל וכדרישה האולטימטיבית של אליהו בהר הכרמל: עד מתי! אולי דווקא על רקע זה, חשוב להציף את האלטרנטיבה של השיתוף שאפשר שיש לו מקום בדיעבד בעולמנו הפלורליסטי ולנוכח מכת ההתבוללות והתרחקות חלקים נכבדים של עם ישראל מהמסורת ולנוכח התגברות החילוניות וירידת כוחן של הדתות הגדולות. אולי גם את המדרש הנ"ל ניתן לכלול באסכולת השיתוף. השכינה אינה יכולה לדור בכפיפה אחת עם עבודה זרה, השכינה מסתלקת, אבל האדם צריך לשמור בכל מחיר על איזשהו קשר ליהדות. אם לא הוא, אז אולי למען הדורות הבאים. שידעו שיש בכלל יהדות, שיוכלו לבחור!